

צורות קבורה כאמצעי לזיהוי גורמים אתניים שונים בהרי יהודה בתקופת הברונזה התיכונה

יצחק מייטליס

מעלה-אדומים

מחקרי יהודה ושומרון קובץ ה' – תשנ"ה * 1995

דעת – אתר לימודי יהדות ורוח

תהליך העיור, שהחל במהלך המאה ה-20 לפני הספירה (תקופת הברונזה התיכונה 1), התרחש בעיקר במישור החוף ולא הגיע להרי יהודה. בהרי יהודה סבבו נוודים, ששרידיהם השתמרו בעיקר בקבריהם. עד עתה לא נמצאו כמעט שרידי יישוב מתקופה זו בהרי יהודה.

הנוודים, שסבבו בהרי יהודה בתקופת הברונזה התיכונה, קברו את מתייהם בקברי פיר – צורת קבורה אופיינית לתקופה שקדמה לה, תקופת הברונזה הביניימית. ההמשכיות בצורת קבורה זו מסוף האלף השלישי ועד המאה ה-18 לפני הספירה מצביעה על כך, שמדובר כנראה באותן קבוצות אוכלוסייה (מייטליס, תשנ"ה; Finkelstein, 1991).

תהליך העיור בהרי יהודה ובשומרון החל במאה ה-18 לפני הספירה. בתקופה זו נבנו ובוצרו ערים שונות כגון ירושלים, בית-אל, חברון, ובית-צור (על משמעות הביצורים ועל מעמד היישובים המבוצרים ראה: Finkelstein, 1992). נוסף על היישובים המבוצרים נוסדו גם יישובים פרוזים גדולים כגון מנחת (אדלשטיין, תשנ"ד), נחל רפאים (איזנברג, תשנ"ד), נחל זמרי (מייטליס, תשנ"ב) ומוצא (דה-גרוט וגרינהוט, תשנ"ה). השאלות המתעוררות לאור תהליך זה הן: מי היו מייסדי היישובים הללו? האם הפכו הנוודים, תושבי ההר הקדומים, להיות תושבי קבע בהשפעת תהליך העיור במישור החוף? ואולי חדרו להר מתיישבים חדשים והם שבנו את יישובי הקבע תוך דחיקת רגלי התושבים הקדומים?

בהעדר עדויות כתובות חד משמעיות בנושא (על הלוח מחברון, המרמז על חדירת החורים להרי יהודה בתקופה זו, ראה: ענבר, תש"ן), יש להעזר באחד המאפיינים המובהקים של קבוצות אוכלוסייה שונות – שיטות הקבורה. ההנחה המקובלת היא, ששיטות קבורה הן מאפיין שמרני ביותר, ושינוי בשיטות אלה הוא בדרך-כלל תוצאה של חילופי אוכלוסין (Prag, 1974). המחקרים הארכיאולוגיים הרבים (סקרים וחפירות), שנערכו בהרי בית-אל, בהרי ירושלים ובהרי חברון, מספקים מידע רב בנושא.¹

למעלה מ-1,800 קברים מתקופת הברונזה הביניימית ומתקופת הברונזה התיכונה התגלו בהרי יהודה, רובם קברי פיר שהיו בשימוש נרחב במהלך כל התקופות הנדונות. אולם, במהלך תקופת הברונזה התיכונה 2 התמעט משקלם של קברי הפיר ובמקומם נחצבו קברים מטיפוס חדש.

1. המידע מתבסס על סקר בנימין (מגן ופינקלשטיין, תשנ"ג), על הסקר בהרי חברון (עופר, תשנ"ד), על פרוסום הקברים מגוש עציון (מייטליס, תשנ"ה) ועל נתונים רבים נוספים, המרוכזים בעבודת הדוקטור של המחבר (בהכנה).

המשותף לקברים מן הטיפוס החדש הוא השקעת מאמץ מועט בחציבת הקבר, בניגוד למאמץ הרב שנדרש לחציבת קברי הפיר. שיטות הקבורה המאוחרות יותר מאופיינות בקברי שוחה פשוטים, בקברי רבים (עשרות רבות של שלדים) בתוך חללים גדולים בקרקע, בקבורה מתחת לרצפות בתחום היישוב ובקבורת ילדים בקנקנים. צורות הקבורה הללו אופייניות לאזורי מישור החוף והעמקים, אם כי יש לציין, ששיטות קבורה בקברים, שניכרת בהם השקעה רבה של מאמץ, קיימות במישור החוף, אך לא בהר. נתוני הקברים ביהודה מרוכזים בטבלה, שאיננה כוללת את הקברים בחירבת כרמיל שבדרום הר חברון – למעלה מ־800 קברי פיר – בשל בעיות בתארוך הקברים הללו.

טבלה: התפלגות מספר הקברים שנמצאו בהרי יהודה בין תקופת הברונזה הביניימית ובין תקופת הברונזה התיכונה

קברים שאינם קברי פיר	קברי פיר					האזור
	קברים בלתי מתוארכים	סה"כ מספר קברים	שתי התקופות	ברונזה תיכונה	ברונזה ביניימית	
	143	574	290	84	180	הרי בית-אל
16	4	288	229	3	56	הרי ירושלים
3	10	131	40	12	79	צפון הר חברון ²
19	157	993	560	99	315	סך-הכל

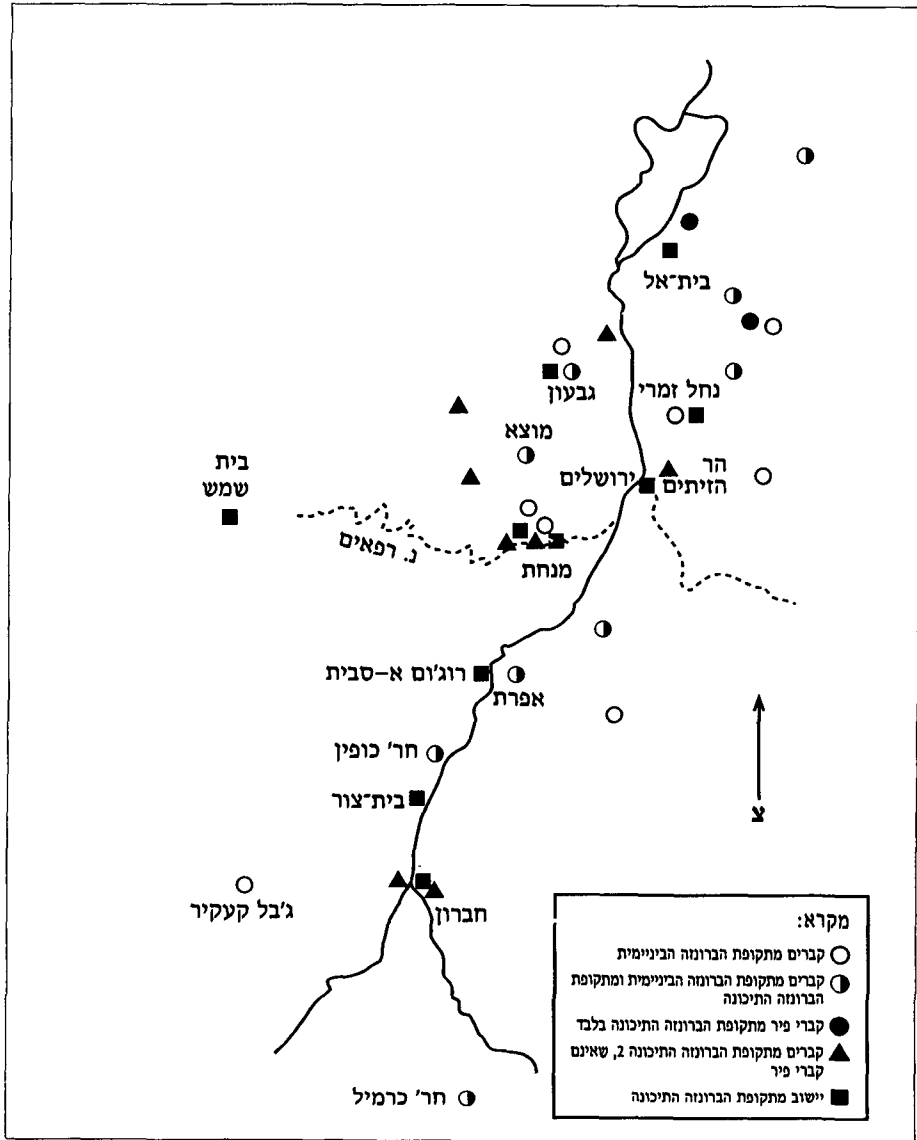
ניתוח הנתונים

עיון בטבלה מלמד, כי בקברי הפיר קיימת המשכיות קבורה גם בתקופת הברונזה התיכונה, אם כי מספר הקברים הולך ומתמעט. בדיקת התפרוסת הגיאוגרפית של צורות הקבורה השונות (מפה) מעלה, ששיטות הקבורה החדשות מתרכזות בהרי ירושלים – אזור שהריכוז הגדול של יישובי הקבע נמצא בו. נתון בולט העולה מהטבלה הוא, שמספר קברי תקופת הברונזה התיכונה 2 מועט ביותר בהשוואה לקברים מתקופת הברונזה הביניימית, בעוד מספר היישובים בתקופת הברונזה התיכונה 2 עלה לאין שיעור בהשוואה לתקופות שקדמו לה. לאור צורות הקבורה הפשוטות בתקופה זו, שנחשפו בהרי יהודה, יש להניח, שהקברים הפשוטים שהיו נהוגים בתקופת הברונזה התיכונה לא השתמרו או שטרם התגלו.

עיון במפה מוכיח, שבתקופת הברונזה התיכונה 2 היו קברי הפיר מרוכזים באזורי ספר המדבר, ואילו קברי הפיר מתקופת הברונזה הביניימית ומתקופת הברונזה התיכונה 1, שנמצאו בגב ההר, נטשו בראשית תקופת הברונזה התיכונה 2 (פרט לגבעון; Pritchard, 1963).

2. בטבלה לא נכללים הקברים בחירבת כרמיל שבדרום הר חברון, הכוללים למעלה מ־800 קברי פיר, בשל בעיות בתארוך הקברים הללו.

מפה: תפרוסת קברי הברונזה הביניימית והברונזה התיכונה בהרי יהודה

סיכום

במהלך המאה ה-18 לפני הספירה חדרו להרי יהודה (וכפי הנראה גם להרי שומרון) גורמים אתניים חדשים, שדחקו את האוכלוסייה האוטוכטונית אל אזור ספר המדבר. קבוצות אתניות אלה הקימו בהרי יהודה מערכת יישובית מפותחת למדי, המורכבת מיישובים מבוצרים לא גדולים, ולידם יישובי פרוזות, ששמשו כנראה עורף חקלאי של הערים המבוצרות.

תפיסת עולמה של האוכלוסייה החדשה, שמוצאה כנראה מאזורי העמקים, מישור החוף והשפלה, הייתה שונה לחלוטין מתפיסת העולם של התושבים הקדומים של חבל ארץ זה. התושבים הקדומים של הרי יהודה השקיעו מאמץ רב בקבורת האדם הבודד ועשו זאת באזור מוגדר שהקברים רוכזו בו. התושבים החדשים, לעומת זאת, ראו בקבורה נושא שאין להשקיע בו מאמץ רב וקבריהם הפשוטים היו פזורים בתוך היישובים ובסמוך להם. שיטות הקבורה החדשות התפשטו באזור, ובתקופת הברונזה המאוחרת הפכו לשיטות הבלעדיות בארץ כנען (על הקבורה בתקופת הברונזה המאוחרת ראה: גונן, תשל"ט).

ספרות

- אדלשטיין ג', תשנ"ד;
 "מנחת – כפר מתקופת הברונזה בדרום-מערב ירושלים", **קדמוניות**, 104-103, עמ' 96-101.
 איזנברג ע', תשנ"ד;
 "נחל רפאים – כפר מתקופת הברונזה בדרום-מערב ירושלים", **קדמוניות**, 104-103, עמ' 82-95.
 גונן ר', תשל"ט;
הקבורה בכנען בתקופת הברונזה המאוחרת כבסיס לחקר האוכלוסיה והיישובים, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
 דה-גרוט א' וגרינהוט צ', תשנ"ה;
 "מוצא", **חדשות ארכיאולוגיות**, קג, עמ' 73-74.
 מגן י' ופינקלשטיין י', (עורכים), תשנ"ג;
סקר ארכיאולוגי בארץ בנימין, ירושלים.
 מייטליס י', תשנ"ב;
 "ירושלים – ואדי זמרה", **חדשות ארכיאולוגיות**, צז, עמ' 59-60.
 מייטליס י', תשנ"ה;
 "צפון הר חברון בראשית האלף השני לפני הספירה", בתוך: ז"ח ארליך וי' אשל (עורכים), **מחקרי יהודה ושומרון – דברי הכנס הרביעי**, מכון המחקר, מכללת יהודה ושומרון, קדומים-אריאל, עמ' 11-21.
 עופר א', תשנ"ד;
הר יהודה בתקופת המקרא, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב.
 ענבר מ', תש"ן;
 לוח בכתב היתדות מן המאות הי"ז-ט"ז לפני סה"נ שנתגלה בחברון, **קדמוניות**, כב, עמ' 94-95.

Finkelstein I., 1991;

"The Central Hill Country in the Intermediate Bronze Age", *Israel Exploration Journal*, 41, pp. 45-19

Finkelstein I., 1992;

"Middle Bronze Age 'Fortifications': a Reflection of Social Organization and Political Formations", *Tel-Aviv*, 19, pp. 201-220.

Prag K., 1974;

"The Intermediate Early Bronze-Middle Bronze Age: An Interpretation of Evidence from Tansjordan Syria and Lebanon", *Levant*, 6, pp. 69-116.

Pritchard J.B., 1963;

The Bronze Age Cemetery at Gibeon, Philadelphia.